

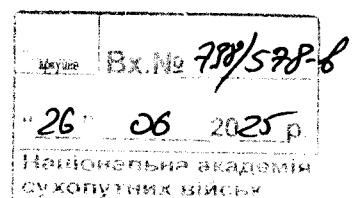
Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
докторці історичних наук, професорці
Олесі КУЦЬКІЙ

ВІДГУК

**офіційного опонента докторки історичних наук, професорки Автушенко
Ірини Борисівни на дисертацію Мельника Володимира Васильовича
на тему: «Армійська авіація в збройних силах і воєнних конфліктах
1991–2021 рр.: еволюція організаційної структури, техніки та бойового
застосування», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»
галузі знань 03 Гуманітарні науки**

Актуальність теми дисертації. Актуальність обраної теми зумовлена глибинними трансформаціями у характері збройної боротьби, які спостерігалися у світі після завершення Холодної війни. Перехід від класичних міждержавних воєн до асиметричних, гібридних та локальних конфліктів висунув нові вимоги до мобільності, вогневої підтримки та розвідувальних можливостей збройних сил. У цьому контексті армійська авіація посіла одне з ключових місць серед засобів оперативного реагування, підтримки військ на полі бою та виконання спеціальних завдань.

Протягом 1991–2021 рр. армійська авіація провідних держав світу зазнала суттєвих змін як у структурно-організаційному, так і в технічному аспектах. Відбувалося активне переоснащення гелікоптерних підрозділів, впроваджувалися сучасні засоби зв'язку, наведення та ураження, що докорінно вплинуло на тактику їх бойового застосування. Досвід локальних війн і воєнних операцій у Перській затоці, на Балканах, в Іраку, Афганістані, Сирії та інших регіонах продемонстрував високу ефективність армійської авіації у забезпеченні оперативної гнучкості сухопутних військ.

Водночас, попри зростаюче значення армійської авіації у збройних силах різних країн, в українській військово-історичній та воєнно-науковій літературі ця проблема досі залишається недостатньо дослідженою. Це особливо важливо в контексті безпекових викликів, що постали перед Україною, зокрема під час збройного конфлікту на Донбасі, а згодом і у ході повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Досвід та уроки застосування армійської авіації у конфліктах останніх десятиліть мають надзвичайно високе значення для розвитку, модернізації та підвищення боєздатності Збройних Сил України.

Таким чином, дослідження еволюції організаційної структури, техніки та бойового застосування армійської авіації у період 1991–2021 років є вкрай актуальним, має як теоретичну, так і прикладну цінність, і відповідає сучасним вимогам воєнної науки.

Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами Національної академії та кафедри. Дослідження виконане відповідно до планів воєнно-історичної роботи у Збройних силах України та планів науково-дослідної роботи кафедри гуманітарних наук Інституту психологічної підтримки персоналу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Дисертант брав участь у виконанні оперативного завдання «На основі воєнно-історичного аналізу військових конфліктів сучасності виявлення основних тенденцій і закономірностей розвитку форм та способів застосування повітряно-десантних, аеромобільних, десантно-штурмових військ» (шифр «Ретроспектива-Д») (Додаток Б).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна праця є самостійним науковим дослідженням. Основні положення дисертації, результати наукових досліджень, висновки та надані рекомендації є особистим науковим здобутком автора. У дисертаційній роботі використано лише ті результати з наукових публікацій, оприлюднених у співавторстві, що є власним науковим доробком дисертанта.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій. Усебічне

вивчення дисертації та знайомство з науковим доробком здобувача призводить до висновку в доречності і достовірності даного дослідження. Думки, висловлені автором аргументовані і чітко сформульовані. Дисертація Мельника Володимира Васильовича демонструє високий рівень джерельної та фактологічної бази, а також володіння автором порівняльним і системним методами історичного дослідження. Практичне значення роботи полягає у її придатності для використання в освітньому процесі, при формуванні доктринальних документів, а також у підготовці нових програм розвитку Сухопутних військ України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше комплексно досліджено еволюцію армійської авіації провідних країн світу у період після завершення Холодної війни; визначено стан розробки теми, окреслено основні напрями її вивчення; проаналізовано основні тенденції змін в організаційній структурі армійської авіації визначених країн; досліджено процеси інтеграції БПЛА в структури армійської авіації; проведено порівняльний аналіз тенденцій розвитку техніки армійської авіації за її основними класами (ударні гелікоптери; гелікоптери бойового забезпечення; БПЛА) у визначених територіальних і хронологічних рамках.

Повнота викладення основних результатів дисертаційного дослідження у наукових фахових виданнях, зарахованих за темою дисертації, та перелік наукових праць, які відображають основні результати дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у 18 наукових публікаціях, із них 4 статті – у вітчизняних фахових виданнях категорії «Б», 1 розділ у колективній монографії, 13 публікацій апробаційного характеру.

Загальний обсяг і якість опублікованих дисертантом праць і виступів на наукових форумах дозволяють дійти висновку про достатню апробацію результатів дисертаційного дослідження Володимира Мельника.

Наукове значення та практична цінність виконаного дослідження. Науково-теоретичне значення та прикладна цінність дисертаційної праці

Володимира Мельника полягає у постановці та розробці актуального наукового завдання, що не було предметом спеціального дослідження, та сукупністю сформульованих щодо нього положень, які є новаційними за своїм характером. Результати представленого до захисту дослідження істотно поглиблюють знання з історії армійської авіації провідних країн під кутом розвитку її організаційної структури, технічного оснащення і бойового застосування в період від закінчення Холодної війни до початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну.

Практичне значення роботи полягає в її потенціалі для використання в навчальному процесі вищих військових закладів, розробці доктринальних документів, а також у сфері військово-історичних досліджень.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (використано під час розробки програм навчальних дисциплін «Історія війн та воєнного мистецтва», «Розвиток армій та військової справи у XX-XXI ст.», «Історія розвитку озброєння та військової техніки у XX-XXI ст.», «Розвідувальна підготовка»), а також Українського католицького університету (використано в лекційному курсі «Історія і теорія сучасних воєн») (Додаток В).

Оцінка змісту, завершеності та оформлення дисертації. На основі ретельного вивчення змісту дисертації Володимира Мельника слід визнати дотримання ним норм написання дисертаційного дослідження і зв'язну логічну побудову тексту, що складається із змістовних україномовної і англійської мовної анотацій, списку опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження, змісту роботи, списку умовних скорочень (необхідного для досліджень даного кшталту) чотирьох розділів дисертації, кожен з яких містить по кілька підрозділів (усього 13 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (усього 324 позиції), додатки (3), текст роботи складає 240 с.

У вступній частині фахово і кваліфіковано викладено необхідні положення дисертаційного дослідження: актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими планами і темами, мету, об'єкт і предмет

дослідження, хронологічні і територіальні межі, окреслено методологію, наукову новизну і практичну значимість отриманих результатів, надано інформацію про наукову апробацію і особистий внесок здобувача, структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі роботи **«Історіографія проблеми, джерельна база та методологія дослідження»** узагальнено, проаналізовано і систематизовано історіографію, джерельну базу та методологічні засади дослідження. Підрозділ 1.1. *«Історіографія проблеми»* містить у собі ретельний аналіз численних праць з історії армійської авіації. Загалом увагою огорнуто всі найважливіші публікації – як вітчизняні, так і зарубіжні, що прямо чи опосередковано стосуються предмету й об'єкту дослідження. Глибокий історіографічний аналіз дозволив Володимиру Мельнику констатувати, що дослідження армійської авіації (далі – АА) зосереджені на трьох основних напрямках: історія розвитку організаційних структур АА тієї чи іншої країни (здебільшого, з акцентом на певні ключові моменти, пов'язані з реорганізацією чи зміною статусу цього роду військ); участь АА у воєнних конфліктах і миротворчих місіях; вивчення окремих типів гелікоптерів (історія їхнього створення, удосконалення, служби і бойового застосування), але при цьому недостатньо уваги приділяється дослідженню не лише армійської авіації в її загальному розумінні, але й її еволюції в окремих країнах. Висновок дисертанта про відсутність у сучасній історіографії робіт, котрі б представили системний аналіз розвитку АА у період після закінчення Холодної війни, видається логічним і достатньо обґрунтованим. У підрозділі 1.2. *«Джерельна база дослідження»* проаналізовано основні групи джерел, на яких ґрунтується дисертаційне дослідження, та систематизовано їх за типологічною приналежністю й ступенем важливості. Автор зазначає, що специфіка обраного предмета дослідження та хронологічні рамки унеможливило використання архівних фондів, оскільки документи з питань національної безпеки, збройних сил, їхньої структури та застосування в період кінця ХХ – початку ХХІ ст. мають обмежений доступ. Дисертантом для розкриття предмету дослідження були

проаналізовані наявні статuti і настанови; перспективні плани розвитку ЗС («дорожні мапи», стратегічні огляди тощо); звіти-довідники (Білі книги); документи державних органів (закони, постанови, укази тощо); документи, пов'язані з парламентським обговоренням проблем розвитку АА. Залучена до аналізу джерельна база є структурно різноманітною, інформативно змістовною та у своїй сукупності достатньою для реалізації поставлених у дисертації мети й завдань дослідження. У підрозділі 1.3. *«Методологічна основа дослідження»* базується на низці основоположних принципів: історизму, єдності історичного і логічного, наукової об'єктивності, всебічності, критичного підходу, системності, конкретності, термінологічної визначеності. Застосування автором порівняльного, історико-системного, проблемно-хронологічного та історико-технічного методів є цілком доречним та обґрунтованим.

У другому розділі **«Еволюція структури армійської авіації в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.»** автор розглядає трансформації організаційних структур армійської авіації у США, країнах Західної Європи, РФ, Польщі та Україні. Зокрема, підрозділ 2.1. *«Армійська авіація США»* присвячено еволюції армійської авіації США як окремого роду військ, висвітлено як організаційно-штатні трансформації, так і зміни у типажі авіаційної техніки з 1980-х років до початку 2020-х. Варто відзначити високу інформативність викладу та ґрунтовне джерельне забезпечення, зокрема посилення на інструкції, настанови, офіційні документи, статистичні дані й аналітичні праці. Значущим є й те, що дослідник не обмежився описом стану на момент впровадження змін, а прослідкував тривалу динаміку, завершуючи виклад станом на 2022 рік. Узагальнюючі оцінки (наприклад, щодо усталення двох типів бригад: бойової та експедиційної) засвідчують аналітичну глибину роботи. У підрозділі 2.2. *«Особливості еволюції армійської авіації в західноєвропейських країнах»* автор ефективно узагальнює спільні тенденції: інституційне виокремлення, зміни технічного оснащення, модульну побудову, інтеграцію БПЛА, скорочення і централізацію. Підрозділ охоплює широкий спектр країн: Великобританію, Францію, Німеччину, Польщу, що дає змогу сприймати еволюцію АА у

контексті різних геополітичних і організаційних підходів. Дисертант провів глибоку і добре аргументовану порівняльно-історичну панораму розвитку армійської авіації в Західній Європі. У підрозділі 2.3. *«Розвиток армійської авіації в Російській Федерації»* розглянуто трансформацію армійської авіації Російської Федерації з моменту розпаду СРСР і до 2022 року. Автор наводить хронологічно послідовну, детально аргументовану картину, що охоплює організаційно-штатні зміни, технічне переозброєння, системні кризи, процеси підпорядкування, реформи та бойове застосування. Автор демонструє не лише фактологічне знання, а й аналітичне мислення. Зокрема, чітко вказано на суперечності між планами і фактом реалізації, простежено нерівномірне забезпечення між округами, акцентовано увагу на нелогічності одночасної експлуатації кількох типів ударних гелікоптерів. Підрозділ 2.4. *«Еволюція армійської авіації в Збройних Силах України»* присвячено всебічному аналізу становлення, трансформації та нинішнього стану армійської авіації Збройних Сил України. Автор послідовно охоплює понад тридцятирічний період – від моменту здобуття незалежності у 1991 р. до останніх змін, пов'язаних з масштабною збройною агресією РФ. Варто відзначити, що автор провів аналіз організаційних трансформацій 1990-х – 2010-х років, із зазначенням обставин, причин, командних рішень; зробив акцент на впливі економічної кризи та політичних рішень на боєздатність АА тощо.

У третьому розділі **«Шляхи і тенденції технічного оновлення парку армійської авіації»** міститься глибокий аналіз еволюції техніки – бойових гелікоптерів і безпілотних апаратів. Автор обґрунтовано вказує на загальмований характер радикальних технічних змін та фокус на модернізацію наявних платформ. Розділ є логічно структурованим, має високу джерельну основу і демонструє глибоке аналітичне опрацювання складного технічного матеріалу. У підрозділі 3.1. *«Розвиток ударних гелікоптерів»* автор здійснив детальний порівняльний аналіз розвитку ударних вертольотів у США (AH-64 Apache), країнах НАТО (Eurocopter Tiger), Російській Федерації (Ka-52, Mi-28N), а також у Польщі та Україні, де модернізація велася за умов обмежених

ресурсів. У підрозділі 3.2. «Тенденції розвитку транспортних вертольотів та вертольотів бойового забезпечення» автор справедливо виокремлює NH90 як унікальну реалізовану програму повномасштабного оновлення транспортної авіації середнього класу. Розкрито складнощі багатонаціональної кооперації у межах консорціуму NHIndustries, а також її вплив на строки реалізації програми (затримка проєкту, вихід Британії з ініціативи). Описано варіантну уніфікацію NFH/ТТН, що є важливим прикладом ефективного підходу до багаторольової архітектури гелікоптерів. У підрозділі 3.3. «Впровадження БпЛА в структури армійської авіації» присвячений всебічному аналізу процесів інтеграції безпілотних літальних апаратів (БпЛА) в організаційні структури армійської авіації, насамперед на прикладі Збройних сил США, а також інших держав-членів НАТО і партнерів. Автор демонструє високий рівень обізнаності з темою, ґрунтовно опрацьовану джерельну базу та системний підхід до викладу матеріалу.

У четвертому розділі «Армійська авіація провідних країн світу в збройних конфліктах і миротворчих операціях» розглянуто бойове застосування армійської авіації у конфліктах, що відбулися в період після завершення Холодної війни й до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Особлива увага приділена операціям у Югославії, Афганістані, Іраку, Сирії, Лівії, а також участі України в миротворчих місіях. Розділ має виняткову практичну цінність, оскільки дає змогу простежити реальні способи застосування авіації, її ефективність, виявлені недоліки та вектори розвитку.

У підрозділі 4.1. «Участь армійської авіації країн НАТО в збройних конфліктах у 1990-2010-х рр.» автор глибоко аналізує участь АА НАТО в операціях на Балканах, в Афганістані, Іраку та Лівії, добре висвітлено тактику застосування АН-64 Apache у перші дні кампанії в Іраку (операція «Свобода Іраку»), з наведенням повної структури угруповання (табл. 4.1, с. 158); ретельно висвітлено нові форми бойових дій – зокрема, висвітлення досвіду дій вертольотів з палуб кораблів у Лівії (операція «Об'єднаний захисник») – с. 162-163. У підрозділі 4.2. «Армійська авіація Російської Федерації в російсько-

чеченських війнах та інших збройних конфліктах» здійснений глибокий і критичний аналіз використання гелікоптерів Mi-24ПН, Mi-28Н, Ка-52 – з вказанням на труднощі освоєння нових зразків екіпажами. У підрозділі 4.3. «Армійська авіація України в миротворчих операціях та АТО/ООС» поданий багатий фактичний матеріал щодо місій у Сьєрра-Леоне, Ліберії, Кот-д'Івуарі, ДР Конго, Грузії. Автор на с. 185, порівнюючи бойове застосування гелікоптерів армійської авіації України під час АТО з миротворчими місіями в Африці, слушно відзначає суттєві зміни в тактиці, зумовлені наявністю у противника достатньо ефективних засобів ППО.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи Мельника Володимира Васильовича, слід зазначити деякі дискусійні положення та зауваження:

1. У підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми» дисертант на с. 33 зазначає, що при аналізі праць, присвячених розвитку армійської авіації в європейських країнах НАТО, доцільно виокремити кілька груп, однак у підрозділі зазначена тільки одна група, а саме: праці, присвячені загальним тенденціям розвитку цього роду військ у певних країнах. На жаль на цьому перелік інших груп відсутній. Хоча у висновках автор зазначив, що дослідження цього роду військ зосереджені на трьох основних напрямках: вивчення історії розвитку організаційних структур АА країн та історії окремих частин АА; вивчення участі АА у воєнних конфліктах і миротворчих місіях; дослідження окремих типів гелікоптерів (історія їхнього створення, удосконалення, служби і бойового застосування).

Дисертант визначив пріоритетні напрями наукових пошуків попередників, охарактеризував отримані ними результати, але не окреслив питання, що потребують подальшого поглибленого вивчення.

2. У підрозділі 2.1. «Армійська авіація США» було б доцільно коротко охарактеризувати відмінність між штурмовими та ударно-розвідувальними батальйонами в контексті їхнього призначення та додати порівняльну таблицю

штатів до і після ключових реформ (наприклад, до 1997 р. та після 2017 р.).

3. У підрозділі 2.2. «Особливості еволюції армійської авіації в західноєвропейських країнах» бажано б було зазначити які підходи під час реформування АА виявилися універсальними та ефективними, а які – характерні лише певній країні.

4. У підрозділі 2.4. «Еволюція армійської авіації в Збройних Силах України» було б доречно коротко оцінити, які елементи радянської моделі вдалося ефективно трансформувати, а які виявилися інерційними і негативно позначились на розвитку АА.

5. Підрозділ 3.2. «Тенденції розвитку транспортних вертольотів та вертольотів бойового забезпечення» було б доцільно розширити за рахунок висвітлення розвитку гелікоптерів підтримки в Україні, де використовуються модернізовані Мі-8 та Мі-17.

6. У підрозділі 3.3. «Впровадження БпЛА в структури армійської авіації» враховуючи значний обсяг технічної інформації, доцільним було б використати таблиці, схеми або діаграми для порівняння характеристик БпЛА різних країн або для візуального представлення структури підрозділів, до яких входять БпЛА.

7. У підрозділі 4.1. недостатньо узагальнено тактичні особливості, зокрема типові задачі, які виконувала АА (удари, розвідка, евакуація). Було б доречно виділити фактор впливу втрат АА на перебіг кампаній – наприклад, знищення Apache у 2003 році. Під час аналізу афганської кампанії відсутня інформація про участь французької та німецької АА – це обмежує об'єктивність висновків.

Багато б було узагальнити висновки наприкінці кожного підрозділу.

Загальний висновок. Висловлені зауваження несуть рекомендаційний характер і не впливають на загальну оцінку дисертаційного дослідження та не знижують його наукового рівня. З огляду на викладене, дисертація Мельника Володимира Васильовича «Армійська авіація в збройних силах і воєнних конфліктах 1991–2021 рр.: еволюція організаційної структури, техніки та

бойового застосування» за науковою новизною, обґрунтованістю, теоретичною та практичною значущістю отриманих результатів відповідає кваліфікаційним вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), та вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 341 від 21.03.2022 та № 502 від 19.05.2023), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія», галузі знань 03 – Гуманітарні науки

Офіційний опонент:

Завідувачка кафедри теорії та історії держави і права

Національного транспортного університету

докторка історичних наук, професорка

Ірина АВТУШЕНКО

